

ченка, Яцкова й письменників „молодої музи“ взагалі; також старші змінюють подекуди лінії своєї творчості — як Франко, Кобилянська.

Правда, ці останні, точніше кажучи, лише позбуваються літературного шаблону, часто протилежного їх єству, прищепленого їм із-зовні, а прийнятого „для годиться“. Що так було з Коцюбинським, почасти з Франком, про це постараюся говорити в іншій статті. Покищо приглянуся ближче творчості Кобилянської.

Кобилянська почала писати вже в 80-их роках ХІХ. віку, але вона зразу ж пішла іншими шляхами, як пересічний український письменник. На це зложилися головню дві речі: одне, що Кобилянська була відірвана від загальної атмосфери української літератури, й читала головню твори німецької і скандинавських літератур, а друге, це саме домашнє окруження, що формувало відмінно від інших письменників її психіку. До певної міри можна вважати за автобіографічні слова, що їх вкладає авторка в уста Аглаї-Феліцітас: „Питання суспільні, ідейні, національні, були для неї мало знаним висловом. Коли й зачувала тут і там щось подібного, воно лишало її студеною. Найбільше всетаки вона переймалася музикою. Всі партійні, політичні й такі подібні справи були для неї, молоді, так мало цікаві...“ („За ситуаціями“). Звичайно, це новина була в українській літературі, або бодай у думці письменника. Це виглядає ніби байдужність до національної справи, що межує з індиферентністю.

Тимчасом так не було — був лише відмінний психологічний тип, незвичайний в українській літературі. Згодом це виловила письменниця в цілу теорію, хоч принагідно — у повісті „Через кладку“. Про це нижче. Покищо — ще кілька слів, як виглядала початкова стадія творчості Кобилянської, цікава тому, що письменниця, мимо своєї відмінної психічної конституції, стринувшиися з теорією соціалістичною... признала її цінність і хотіла навіть уважати себе приклонницею соціалізму.¹⁾ Сталося це під впливом знакомства з Софією Окуневською й Наталією Кобринською. Кобилянська говорить багато про „жіноче питання“, отже про справу, звязану зі соціалізмом, але, як це замітив уже О. Ма-

¹⁾ На цю симпатію до соціалізму в Кобилянської звертає увагу при нагоді п. В. Дорошенко: „Річ не в якомсь надчоловіку, а просто в людині, свідомій і творчій людині. Інакше не можна б пояснити й захоплення Кобилянської соціалізмом та віддавання своїх творів до соціалістичних часописів.“ („Борці за красу і волю“, ЛНВ. 1922, I, стор. 71).

ковей, саме не з того боку, з якого підходять соціалісти. У Кобилянської мова про право жінки на любов, зі занедбанням економічної сторінки.¹⁾ Подібно було і з патріотизмом. Признаючи, що треба бути патріотичною у своїх творах, Кобилянська перекладає це так, що прим. у „Царівні“ Наталка любить Орядина тому, що він — українець. До таких нещасливих консеквенцій доходив і „соціалізм“ і „патріотизм“, бо він був Кобилянській прищеплений зі зовні, неприладжений для неї й не перетравлений. Бо, звісно, *naturam expellas furca, tamen usque recurret*. Не в тому річ, щоби прийняти якусь ідею, а треба її погодити зі своїм „я“. Правда, що треба жертвувати багато зі свого боку, багато зі себе викоринити — але це діється лише тоді, коли дана людина фактично вважає свої погляди, тощо, за лихі. Але буває й так, що *natura*, мимо всього, вертається, тим більше, якщо її за велике лихо не вважається. З цього виходить досить чудна нераз синтеза.

Так було, очевидно, і з Кобилянською.

Особистість її надто відклонювалася від пересічного шаблону реалізму й вона пішла своїм шляхом. Правда, не було тут якогось пірвання з попередньою творчістю, але всетаки Кобилянська пішла своїми шляхами. Від соціалізму до Метерлінка й містики (див., особливо, „Земля“), далеко. А так було й у дальшій творчості Кобилянської. Її особистість виявлялася чимраз виразніше, чимраз більше *відмінно від давнішої української літератури*. Критика стрічала це або ворожо, або прихильно. Та не про це йде; йде про те, чому саме Кобилянська являється таким окремим типом? Досі це питання розглядане лише принагідно, — тому варт присвятити йому спеціальну увагу. Щойно потому час на оцінку.

Кобилянській закидувано аристократизм і дехто брав їй це за зле, дехто хвалив її за це, а дехто старався вияснити, звідки він у неї. Авторка сама дає нам відповідь на це питання, через уста Нестора Обринського, а почасти інших своїх героїв (у повісті „Через кладку“). При нагоді розмови Богдана Олеся з Нестором Обринським дає авторка свій погляд на українство, погляд, досі не розважений, не зрозумілий добре й відповідно не оцінений.

Нестор говорить про працю для нації й висловлює в тому напрямі досить дикі й незвичайні для того часу думки. Він не може працювати для нації так довго, як довго до того достаточо

¹⁾ Див, ЛНВ. т. V, стор. 44, 99.

не приготувиться. Тому не погоджується зі своїми товаришами, що є... заплиткі. Я приведу декілька виїмків із повісти — думаю, оправдано, — не хочу переповідати своїми словами думок авторки, щоби їх не затемнювати.

На питання Богдана Олеся, про що говорив з товаришами так запальчиво, Нестор відповів:

„То є... вони балакали живо й запальчиво. Щодо мене, то я не багато говорив і не говорю звичайно ніколи багато. Я не люблю між них ходити, а вже найменше на так звані змори, як і не люблю газет і часописів перечитувати“. „Так, так, я говорю правду. Бачите, як візьму я який часопис у руки, а особливо ті, що щодня виходять, мені здається, я входжу в ресторан, де кожний говорить своє. Я втіаю з таких кімнат, бо там тяжке повітря. Мої власні думки неначе губляться в мене, душа чим-то починає заплямлюватися, і я стаю зі себе невдоволений. Після мене, часописи винищують у нас змогу *самим* задумуватися, а особливо ті, що що-дня змінюють свої погляди“.

До цих часописів подібні й товариші Нестора. „Вони, або бодай більша частина їх, не багато ліпші від часописів. Вони всі зі своїми думками видаються мені перегарячені, а деякі скоро пережиті. Все, що роблять, пишуть, говорять, видається мені без якоїсь рівноваги і твердої сили“. Нестор закидає їм, що вони роблять це не для праці, а для зиску. Зі свого становища ці товариші оцінюють Нестора, але він має почуття своєї вартости. „Ім здається, що з мене нема нічого, бо я не є на їх спосіб активний. Не їзджу по селах, не агітую при виборах, не закладаю читалень, не держу промов і т. д., але я, як кожний з нас, знаю свої змагання, моральну вартість і без пляну не живу. А щобільше, *себе не щаджу*“. Йому закидували, що він не бере участі у громадському житті. „Будьте переконані“, говорив він до товаришів, що глузували з його ніжних уст, „що як я колись піднімуся зі свого місця й відчиню уста, з котрих тепер глузуєте, я своєму народові сорому не зроблю. Так, я буду говорити. Але тепер ще ні. Мені треба вперед ще дещо *перейти*, дещо *перерости*, перебути, і аж відтак станути до бесіди й акції у змислі моєї особистости“.

На питання Олеся, чи він не думає посвятитися політичній діяльності, він відповів ширше — й цю відповідь, можна сказати, програмову, наведу в цілості; така вона характеристична:

„Правдоподібно так. Зрештою, до того треба також відповідно приготувитися. Але не гадайте й ви, як вони, що в мене

нема почуття приналежності до свого народу. Навпаки, я лиш не хочу себе у праці шматувати. Я маю звичай віддаватися цілком тому, чому віддатися рішаюся. Іншими словами: що даю, даю *цілком*. Хтось раз слушно з наших талановитіших сказав: „У нас кричать усе і всюди — „працювати для народу“. А виходить, що ті „випрацьовані здобутки“ не для цілої нації, а виключно для мужицтва. Я питаюся, чи нам не спинатися в наших змаганнях понад здобутки для мужицтва? Не відриватися (в тоншім змислі) від нього, становлячи зі себе, себто інтелігентів, другу, окрему верству, котра вимагає і *для себе* праці, науки, штуки й інших здобутків культури? Хоч небагато, а ми для того свого народу, мужика, бодай як не вже щось зробили, то *робимо*. А для інтелігенції? Для нашої інтелігенції ми ще нічого не зробили. Я мрію про те, щоб у нас було як найбільше глибокої, поважної інтелігенції. Інтелігенції національно-культурної, а, по-правді, того всього ми ще й досі поза мужиком не бачимо, майже нічого більше. В тім велика часть нашої власної хиби. Я питаю, що може для людини кращим ідеалом бути, як не власне—людина? Гарна, трудяща, укінчена людина, в тисячах шляхетних постатях? А між тим, яке нутро сучасного українця? Чи взагалі відкрите воно вже? Українець його не знає, поминувши вже найглибшу глибінь того нутра. Він не прийшов ще навіть до пізнання своєї власної сили через призмат правдивої інтелігенції — культури, до пізнання може й великого призначення свого народу. Взагалі говорячи, ми є нарід, що ще себе не віднайшов. Тому, як може він масу, себто весь нарід, організувати, *поки він сам себе не зорганізує?* Спершу — як одиницю, відтак, як масу, а вкінці — як націю?...“

Таке розуміння завдання української інтелігенції було дуже дивне для загальної опінії. В нас панували ще ідеали т. зв. хлопманів, чи народників, яких тип — Радюк із „Хмар“ Нечуя-Левицького — був ідеалом навіть для деяких українських шляхтичів. Тож, як тут почулися інші слова, почулася й потреба вияснити їх генезу. Вирішено це згідно зі старими, втертими шаблями; Кобилянська мусіла це десь вичитати, бо „дух часу“ був інший. А що тут є і аристократизм, і сильні індивідуальності, тож критика радісно крикнула: „Кобилянська начиталася творів Ніцше“. ¹⁾ Але тепер, завдяки деяким дослідникам, справа про-

¹⁾ Це завважили вже рецензенти „Царівни“. Але, як тоді ще як-так можна простити було це критикам, то дуже дивно читати у статті д-ра Л. Луцева п. н. „О. Кобилянська і Ф. Ніцше“, що „отой зверхній (sic!) „аристокра-

ясняється: Кобилянська черпає свій аристократизм не з Ніцше.¹⁾ Треба шукати іншого пояснення. Шукають його в тому, що Кобилянська прагнула бути вільною людиною, такою, як її малює у своїх творах (п. В. Дорошенко); цю волю до життя вона протиставить окруженню — й у тому весь аристократизм Кобилянської (др. О. Грицай). „Поняття духового аристократизму в Кобилянської доволі самостійне“, говорить др. Грицай. „Воно являється в неї протестом проти того масового зводження духовостей одиниць до одного спільного знаменника“.²⁾ Подібно — як протест проти окруження — поясняє аристократизм Кобилянської й п. В. Дорошенко.³⁾ Та це все, так сказати, негативне означення. Натомість *сама родова шляхотська традиція відіграла тут дуже велику позитивну роль*. На це вказував чи не найкраще з усіх п. О. Луцький у листі до редакції „Світу“; приводжу тут дотичне місце:

„Є механізм часу і є дух часу.

„Живий провід нації в часах виступу Кобилянської, тут більше, там менше протиставився механізові часу. Сама ж Кобилянська виповіла безпощадну боротьбу духові часу. Коли перші вірили, що зміна самого суспільно-політичного ладу демократичним засобом, себто юрбою, принесе щастя Україні й людству — Кобилянська вважала найкращим революційним почином поетів проти ненависного „нині“: „action directe“ на сучасного духа часу — таким чином, щоби насамперед виховати серед юрби нову аристократію, великі моральні особистості, апостолів і організаторів нової дійсности. Матеріялізові перших протиставила свою віру: в началі був дух і він творить дійсність. Для повалення одної й утворення другої дійсности більшу реальну цінність мають почування, ніж усі матеріяльні механізми світу. Соціяльні, політичні стосунки — це тільки зовнішня поверхня духа часу.

„В утворенні цього світогляду дуже малу роль відіграв Ніцшів Заратустра. У нім захопив чутку й живу душу Кобилян-

---

тизм“ і „артизм“ і оту „небуденність“ героїв Кобилянської, можемо, здається нам, вважати відгуками Ніцшівської філософії, пошани перед шляхтою, та погорди (чи в Кобилянської це є?) до „мужицтва“. (ЛНВ. 1928, V, стор. 51). Хіба ніхто не черпає нічого з-поза літератури?

¹⁾ В. Дорошенко, Борці за красу і волю. ЛНВ. 1922, I. Др. О. Грицай, Ольга Кобилянська, *ibid.* кн. VI.

²⁾ Цит. тв., стор. 242.

³⁾ Цит. тв., стор. 71.

ської його ліричний патос і погляд, що передусім „der Mensch ist etwas, was überwunden werden soll“. Вирізьблюючи далі душу своїх „аристократів“, Кобилянська моделювала її більше на ріднім і передусім одідиченім багацтві,¹⁾ ніж на філософії ніцшівського Заратустри“.²⁾

Звісно, що Кобилянська, аристократка не лише по душі, але й по походженню, цінила цю родову традицію, що висловлює устами одного з персонажів у цитованій повісті „Через кладку“: „Кожний нарід гордиться своєю шляхтою, лиш один українець відокремлюється чи не насилу з того вінка людських окрас, наче б це була марнота — мати значних предків і почувати в собі шляхетську кров. Я не кажу, щоби з того робити в життю якусь головнішу квестію, ставити те понад інші вартости духові, або придбані працею чи наукою, відділятися гостро від працюючої нижчої верстви або інтелігента-пролетара, як це діялося колись. Але, щоб уже так уступати власті мужицтва, чи радше демократизму, котра й без того становить у нас найсильніший елемент, мені здається, це не зовсім слушно й на будуче нездорово. Будь-що-будь, повинні ми й над тим застановитися, чи не було б добре взяти і плекати, як цінну, й силу шляхецтва не лиш душі, але й імени, себто піддержувати невміручість памяти тих предків, що надали своїми геройськими вчинками славу і блеск своїму імені“.

Це досить виразне. Щоби зібрати разом думки Кобилянської, то вони зведуться до того, що українська інтелігенція хоче й повинна бути ідейним проводирем нації. Вона повинна, отже, першусього, утвердитися сама в собі, приготувитися до своєї ролі. Але ця роля — це не є слідкування за масою і знижування себе до неї; навпаки, інтелігенція повинна бути зразком для маси, підносити цю масу до себе. Щоби могли бути тим проводом, вона повинна перейняти все гарне і шляхотне з минулого, між іншим і традиції славних родів. Герб — вияв цієї традиції і як такий він має високу ціну в Кобилянській. Тут її аристократизм!

Направду — шляхотне й пориваюче завдання!

¹⁾ Це ніяк не могло стати зрозумілим д-рові Луцеву й він, задивлений у Заратустру, пише: „Що це за „рідне“ й „одідичене“ багацтво — автор не каже, бо ж важко таку велику вагу власти на „шляхотство“ в формуванні світогляду О. К.“ (ЛНВ. 1928, IV, стор. 339). Автор сказав: це іменно родова традиція, якої ваги др. Луців не годен розуміти.

²⁾ О. Луцький, Ювілей Ольги Кобилянської. (Лист до Редакції „Світу“). „Світ“ (Львів, 1927, ч. 21/22, стор. 9—10.